

УДК 378.147-051:37.011.3-056-264

І. ДОЛІНЧУК,

асистент кафедри психології, логопедії та інклюзивної освіти,
Житомирський державний університет імені Івана Франка
(м. Житомир, Україна)

**ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ:
НАДАННЯ ДОПОМОГИ ТА ПЕРЕДУМОВИ ПІДГОТОВКИ
ЛОГОПЕДИЧНИХ КАДРІВ**

Система освіти в Україні перебуває в умовах постійних трансформацій. Зміни помітні і в царині спеціальної освіти, адже українське суспільство тримає вектор визнання права осіб, які мають порушення розвитку, на повноцінне включення у соціум. Зокрема, за даними державної та галузевої статистики щодо оцінки динаміки стану здоров'я новонароджених в Україні у ХХІ столітті, кількість дітей з комплексними порушеннями щороку невпинно зростає [2]. Така тенденція обумовлюється потребою в наданні їм кваліфікованої допомоги, в тому числі, з боку логопеда. Так, нові вимоги вимагають гнучкості і адаптивності фахівців, які потребують якісної підготовки. Високий рівень кваліфікації педагогічних кадрів є однією з необхідних умов реалізації тих практичних завдань, що постають перед спеціальною освітою. Тож доцільно звернутися до історичних витоків даного питання.

Упродовж не однієї сотні років в суспільстві лише формувалися умови для можливості права на освіту осіб з порушення в розвитку, і ці

умови безпосередньо взаємопов'язані з економічним та соціальним устроєм того чи іншого проміжку часу. Перші згадки про мовленнєві порушення сягають часів античності (Геродот – опис мови царя Бата, котрий мав заїкання; А.-К. Царс – замітки про параліч мови; Гіппокріт – згадки про втрату й невиразність мови; М.-Ф. Квінтіліан – наголошував на важливості розвитку мовлення в ранньому дитинстві; К. Гален – вказував на взаємозалежність окремих порушень мовлення з ураженням центральної нервової системи) і відносяться до категорії хвороб, які потребують виключно хірургічного втручання, а люди з такими порушеннями не вважались повноправними членами суспільства.

У добу Середньовіччя, подібно античній епосі, особи, які мали порушення зору чи слуху вважались безправними. Вперше до них виявили милосердя церковні подвижники, котрі створювали окремі притулки, які функціонували при церквах та монастирях, пізніше ж такими особами опікувалась і держава організовуючи діяльність спеціальних закладів, лепрозоріїв, лікарень.

На ранніх етапах розвитку Київської Русі, до людей з порушеннями розвитку ставилися через призму мучеництва і нужденності. Їх лікували за допомогою знахарства, молитов, обрядів. Володимир Великий першим подає ідею піклування про тих верств населення, які не могли самотійно прожити. Із Х століття «убогими дітьми» (діти з порушеннями слуху, мовлення, зору, інтелекту) опікувалися в притулках при церквах [4]. Інформацію про такі притулки на території Київської Русі можна знайти в небагатьох джерелах, зокрема, є свідчення існування притулку для бідних, убогих та калічних при тогочасному Києво-Печорському монастирі (діти з порушеннями мовлення теж підпадали під цю категорію) на чолі із провідником Ф. Печерським [1]. Пізніше, за часів Володимира Великого почали відкриватись як школи для навчання дітей зі знатних родин, середнього класу та бідних, так і притулків для розумово відсталих; перші лікарні, які були результатом знайомства із закордонним досвідом навчання і виховання осіб з фізичними та психічними порушеннями. Однак, запозичена європейська модель впроваджувалась без урахування соціокультурної складової, оскільки тоді роль освіти була слабо усвідомлювана.

Феодалні війни між князями Київської Русі та монголо-татарське

панування стали причинами послаблення традицій доброзичливого і співчутливого ставлення до людей з порушеннями розвитку. Зокрема, втрата позицій православної церкви та її підпорядкування державній владі обмежили розвиток християнської доброчинності на українських землях. Досвід опіки над людьми з розумовими та фізичними порушеннями не був підтриманий у регіонах, що опинилися під владою московських князів, і фактично був забутий. Так, у період розпаду Київської Русі значна частина юродивих, блаженних, психічно хворих і калік ходила країною, жебракуючи, а багато монастирських притулків було закрито, адже князі більше не виділяли коштів на їхнє утримання.

У XVI столітті привертає до себе увагу діяльність Є. Славинецького, що пропагує моральні правила для нормотипових і дітей з різними порушеннями. Також в цей період на території України починають відкриватися братські школи в Києві, Львові, Кам'янці-Подільському, де були класи для малоздатних учнів[3]. Вагому роль в історії братських шкіл зіграв І. Борецький, який ініціював відкриття нових шкіл та опікувався питаннями підготовки педагогічних кадрів. Функціонування братських шкіл стало передумовою створення спеціальних притулків при монастирях, а потім й при державних установах.

Починаючи з кінця XVII століття поступово почало змінювалося ставлення до людей з розумовими, мовленнєвими і фізичними порушеннями, пов'язане із усвідомленням їх права на виховання та освіту. Таким чином, першим представником педагогіки, який зосереджував увагу на необхідності допомоги усім дітям з порушеннями розвитку, був Я.-А. Коменський. Також він вперше окреслив проблематику підготовки вчителя, плоди праці якого залежать від підготовки до педагогічних завдань, які постають перед ним.

У XVIII столітті просвітницькою діяльністю займається український церковний діяч Ф. Прокопович, котрий у 1721 році у Києві відкриває власну школу для дітей-сиріт та дітей бідних верств населення. Ця школа вважалась кращим закладом того часу. Ф. Прокопович також переймався проблематикою освіченості вчителів, акцентуючи увагу на вимогах та якостях, що необхідні для роботи з дітьми. У цей період також розвивається мережа спеціальних закладів для розумово відсталих та психічно хворих людей. Слід згадати в цьому контексті й І. Котляревського, який допомагав

бідним людям з психофізичним порушеннями, як попечитель Полтавського лікувально-благодійного закладу [3].

Перша половина XIX століття пов'язана зі змінами в освітній сфері – в Україні з'являється міністерство народної освіти, в коло обов'язків якого входило, в тому числі, управління загальноосвітніми школами та університетами; також виникають спеціальні заклади для осіб з порушеннями інтелекту та психічно хворих у Дніпрі, Полтаві, Харкові. Саме в цей період виникає гостра потреба у підготовці спеціалістів, які б могли працювати з особами з порушеннями розвитку. Однак, одноставного практичного рішення щодо підготовки дефектологічних кадрів на базі університетів не було.

У другій половині XIX століття склалися особливо сприятливі умови для розвитку саме логопедії в її сучасному розумінні. Це було зумовлено зростанням кількості професійних груп, таких як учителі, управлінці, духовенство та військові, для яких володіння правильною та чіткою мовою стало необхідністю. Науковий розвиток логопедії стимулювали дослідження Г. Гельмгольца в галузі фізіології слуху й аналізу звуку та перша класифікація мовленнєвих порушень А. Кусмауля. Ці фактори стали підґрунтям для введення логопедії як окремої дисципліни до навчальної програми Берлінського університету, де педагоги та лікарі спільно надавали практичну допомогу людям із порушеннями мовлення. Таким чином, Німеччина була однією з перших країн, де створювалась система підготовки логопедів (за ідеями Ф. Фребеля). Одночасно з лікувальними курсами організовувалися логопедичні класи та мовленнєві школи для людей із заїканням, що об'єднувало зусилля медиків і педагогів у наданні допомоги особам з мовленнєвими порушеннями [4]. Активний розвиток логопедії відбувався і в інших країнах, таких як Австрія, Англія, Франція та США.

Список використаних джерел

1. Бондар В.І. Проблеми корекційного навчання у спеціальній педагогіці. Київ. Наш час, 2005. 176 с.
2. Знаменська Т. Регіональні особливості стану здоров'я новонароджених в Україні (за даними державної і галузевої статистики, перинатального аудиту «MATRIX – BABIES»). *Неонатологія, хірургія та перинатальна медицина*. 2022. Т.12. № 2(44). С.4-12.

3. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні. Київ. Вікар, 2003. 335с.

4. Мельничук І.М. Професійна підготовка майбутніх логопедів як медична і педагогічна проблема в історичному контексті. *Медична освіта*. 2019. № 3. С. 123-127.